

koorden die de lezer dus op drie verschillende plekken simultaan de weg kunnen wijzen, een aanduiding te meer van de zorg waarmee deze uitgave is totstandgebracht: een kostelijk bezit.

J. van Herwaarden

B. Levy, P. Wackers, ed., *Reinardus. Yearbook of the international Reynard society*, III (Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins publishing company, 1990, 229 blz.).

Tijdens het tussen 17 en 21 juli 1989 te Lausanne gehouden achtste internationale colloquium van de Reynard Society zijn niet minder dan zes-en-veertig voordrachten gehouden, waarvan er in het aan de nagedachtenis van de Zwitserse geleerde Jean Rychner opgedragen jaarboek *Reinardus* veertien zijn afgedrukt; daarnaast staan er nog twee bijdragen in, waarvan er één oorspronkelijk ook voor het colloquium was bedoeld (van de ander is de herkomst niet duidelijk). De overige Lausanne-bijdragen zouden in het vierde jaarboek verschijnen, terwijl een negende colloquium in 1991 in Groningen zou worden gehouden, zodat ons nog heel wat van dit actieve genootschap te wachten staat. Zoals zo vaak met dit soort bundelingen het geval is moet men zich afvragen of elke bijdrage aan een colloquium of congres, hoe internationaal ook, wel zo nodig moet worden gedrukt. Natuurlijk, er staan best wel aardige en soms zelfs behartenswaardige bijdragen in dit jaarboek, maar het is een desperaat geheel, vooral omdat het jachtterrein zich ook over *étfabliaux* uitstrekt, zonder dat de thematiek daarvan steeds even duidelijk aan de Reinaert kan worden gerelateerd. Slechts zeven bijdragen kunnen duidelijk met de Reinaert in verband worden gebracht; niet minder dan zeven bijdragen hebben in mijn ogen niets te maken met de Reinaert, terwijl twee andere met enige moeite daarmee wel kunnen worden gecombineerd.

Een inhoudsopgave, allereerst van de Reinaert-bijdragen, lijkt mij hier adequaat: Denis Billotte, 'Renart médecin ou le roi et le thaumaturge' (3-13); André Bouwman, 'On the place of *Van den vos Reynaerde* in the Old French *Roman de Renart* tradition' (15-24); Noboru Harano, 'Filz au putain' (37-43); Françoise le Saux, 'Of desire and transgression: the Middle English *Vox & Wolf*' (69-79); Jean-Claude Mühlethaler, 'Leo cecatus' ou le triomphe de Renart courtisan: l'emploi d'un motif indice référentiel?' (113-125); Rik van Daele, 'Quelques aspects de la réception renardienne en Flandre aux dix-neuvième et vingtième siècle' (173-183, met ill. 2-5); Baudouin Van den Abeele, 'Renard fauconnier. Observations sur l'emploi du motif de la volerie dans l'épopée animale et le fabliau' (185-198). Niet al te ver van de Reinaert-studie kunnen worden geplaatst de omvangrijkste bijdrage in de bundel over de moralistische waarde van door Nigellus in zijn *Speculum stultorum* gebruikte fabels (Frits Peter Knapp (45-68) en die over de juiste beschouwingwijze van humor in dierenverhalen (Paul Wacker (199-211)). Wat de bijdragen over de zin en betekenis van *At fabliau* 'De priester en de ridder' (Anne Cobby (15-35), over spel en spelers in *fabliaux* (Brian Levy (81-91 met 1 ill.), over de geleerde negentiende-eeuwse *fabliaux*-verzamelaar Jean-Jacques Porchat (Gianni Mombello (93-112), over het opvoeren van *fabliaux* (Willem Noomen; 127-142), over de in 1850 te Genève op 77jarige leeftijd overleden Romandische poëet J.-A. Gaudy-Le Fort (Gabriella Parussa (143-154), over verhalen over papegaaien (Bernard Ribémont; 155-171) en over de Vrouwe met de Eenhoorn-tapisserie uit het Musée de Cluny en dan in het bijzonder over de daarin voorkomende spiegel, zonder dat de schrijfster van enige kunsthistorische finesse in dezen blijkt geeft (Joan B. Williamson (213-225 met ill. 6-11) met de Reinaert te maken hebben is mij niet duidelijk.

Hoe interessant voor een historicus-mediëvist de middeleeuwse literatuur ook moge zijn, dit soort bundelingen zijn in mijn ogen nauwelijks aan hem besteed. Ook voor literatuurhistorici lijkt het me prettiger wat homogener geordende studies onder ogen te krijgen, maar wellicht zie ik als outsider het bredere verband te weinig.

J. van Herwaarden

Ch. Dumas, met medewerking van J. van der Meer Mohr, *Haagse stadsgezichten 1550-1800. Topografische schilderijen van het Haags historisch museum* (Zwolle: Waanders, Den Haag: Haags historisch museum, 1991, 747 blz., f 125.-.ISBN 90 6630 313 1).

Wat is de bekendste plek in Den Haag? Ongetwijfeld het Binnenhof met de Ridderzaal. Wie het hier besproken omvangrijke werk van Charles Dumas doorbladert, zou dan ook verwachten het Binnenhof vele malen afgebeeld te zien. Toch blijkt deze eerbiedwaardige Nederlandse *lieu de mémoire* weinig aantrekkingskracht te hebben uitgeoefend op zestiende-, zeventiende- en achttiende-eeuwse schilders die zich zetten aan de vervaardiging van een topografische schildering. Veel populairder waren kennelijk de gezichten op de Hofvijver. Van de 62 topografische schilderijen uit het bezit van het Haags historisch museum die in dit boek beschreven worden, zijn er veertien aan de Hofvijver gewijd, tegen twee aan het Binnenhof. De Hofvijver neemt daarmee voor Den Haag ontegenzeggelijk de eerste plaats in binnen dit genre, op afstand gevolgd door gezichten op het strand bij Scheveningen (7), gezichten op Den Haag als stad in haar geheel (5), op het Buitenhof met het Stadhouderskwartier en de Gevangendoor (4) en op de Bierkade (3). De overige nummers tonen een rijke variatie aan gezichten op tal van meer of minder bekende plekjes in Den Haag.

Het is duidelijk dat de achttiende eeuw dé tijd is geweest van het topografische stadsgezicht. Uit die tijd dateren de heldere, koele schilderijtjes van Jan ten Compe, Isaac Ouwater, Jan Ekels en van verschillende broers en zusters uit de familie La Fargue: Jacob Elias, Paulus Constantijn, Karel en Maria Margaretha. Van Jacob Elias wordt bijvoorbeeld een gezicht op de Ridderzaal op het Binnenhof behandeld. Maria Margaretha's werk wijkt in zoverre af van het gangbare topografische genre, dat zij de topografie niet als hoofdonderwerp neemt van haar voorstellingen, maar gebruikt om haar genretaferefen met bijvoorbeeld een vis-, eier- of vleesverkoper aan huis in te situeren. In een ook in dit boek besproken interieur van een huis aan de Dunne Bierkade zijn de gedetailleerd weergegeven huizen nog slechts waar te nemen door het raam van het huis dat dient als omlijsting van de uitbeelding van een kraambezoek. Wellicht heeft de maatschappelijke en culturele positie van de vrouw rond het midden van de achttiende eeuw een rol gespeeld in deze eigen verwerking van het genre.

Den Haag bezit ook een mooie verzameling van zestiende- en zeventiende-eeuwse werken. Uit de vroege periode vallen de plattegronden van de stad op, net als bijvoorbeeld in Utrecht en Amsterdam de vroegste voorbeelden van een op de stad georiënteerde schilderkunst, bijna in de vorm van in schildering overgebrachte gravures. De zeventiende eeuw is heel goed vertegenwoordigd, opvallend genoeg voor een belangrijk deel in de gezichten op het strand van Scheveningen. Kennelijk appelleerde de combinatie van de zee, de vissersboten en de bemanning daarvan, de duinen met de contouren van het vissersdorpje aan de zeventiende-eeuwse smaak voor een schilderachtig landschap. De stad is hier dikwijls niet veel meer dan een decor voor een boeiende landschapsschildering.

Dat geldt niet voor het reusachtige *Gezicht op Den Haag* van Jan van Goyen, een panorama dat Van Goyen in 1650-1651 schilderde in opdracht van de vroedschap van die stad. Het schilderij, dat een plaats kreeg op de burgemeesterskamer van het stadhuis, zal de bestuurders van de stad dagelijks hebben herinnerd aan de verantwoordelijkheid die zij droegen jegens de gemeenschap waaraan zij in politieke zin leiding moesten geven. Hoewel Van Goyen zich in zijn stadsgezichten, zoals die op Dordrecht, Delft en Leiden, af en toe fikse vrijheden ten opzichte van de topografische werkelijkheid permitteerde en de atmosfeer soms belangrijker liet zijn dan een getrouwe afbeelding van wat het oog zag, vormt de stad in dit schilderij onmiskenbaar het hoofdonderwerp.

De auteur van *Haagse stadsgezichten* heeft al zijn kennis, opgebouwd door zijn jarenlange